

МУЗЕЇ ЯК ПРОСТІР ПУБЛІЧНОЇ ІСТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ЛУЦЬКОГО БРАТСТВА ВІДДІЛУ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ)

Білик В. А.

ВСТУП

Час від часу у нашому суспільстві виникали (і продовжують виникати) дискусії з приводу такої, здавалось, заїждженої і надокучливої фрази «історія має значення». Завжди знаходилися люди, особливо серед представників політикуму і влади, які скептично реагували на неї, відмахувались рукою на вимоги чи заклики пропагувати свою історію, вчити її. І українському соціуму потрібно було відчутися усі жахи війни, аби погодитись з думкою, що історія таки має значення. Цілком погоджуємося з тезою про те, що традицією ХХ ст. було зловживання історією, яке разом з нездатністю пострадянських істориків вести діалог з громадськістю, призвело до формування у населення викривлених уявлень і знань про історичний розвиток наших земель, а також сприяло тому, що місце професійних істориків, які ще з радянських часів звикли орієнтуватися на державу і чекати від неї відповідних наказів та розпоряджень, часто займають політики чи інші особи, які по своєму трактують історичні події, маніпулюють ними і намагаються використовувати історію для обґрунтування тієї чи іншої політичної позиції¹.

Усе це врешті решт призвело до не просто печальних, а трагічних наслідків – значна частина населення України або взагалі не цікавилася (не цікавиться) історією своєї держави, земель, на яких проживає, або ж має невірне (сфальсифіковане, перекручене) уявлення про історичні процеси та події, які тут відбувалися. Тому то сьогодні важливо розуміти, що війна іде не лише за наші території, але й за умисли наших людей, за їхню свідомість. У цьому сенсі важливе завдання покладається на професійних істориків, які повинні виписати чисту, не сфабриковану, позбавлену міфів історію України, яка б була відображена на сторінках підручників і вивчалася школярами та студентами. Однак, за існуючої ситуації лише таких кроків недостатньо. Такий підхід залишає неохопленою лівову частку суспільства, більшість соціальних категорій

---

¹ Лазуркевич Софія. Що таке «публічна історія»? *The Ukrainians*. 2016. URL: <https://theukrainians.org/shho-take-publichna-istoriya/> (Дата звернення: 23.10.2023).

населення, які вже не є здобувачами освіти, а тому черпати історичні знання і факти з підручників не можуть. І ось у таких випадках дуже актуальною, навіть незамінною стає така галузь історії як публічна історія, яка найчастіше розглядається самими вченими як популяризація історії, а не власне історична наука, метою якої є змусити істориків писати історію не для самих себе (тобто академічну історію), а створювати продукт, який буде легким для сприйняття загальної маси населення².

Як явище в історичній науці публічна історія з'явилася ще у 70-х рр. ХХ ст. у США, які характеризувалися формуванням тоді у людей інтересу до локальної (місцевої) історії, до проблем культурної та історичної пам'яті. Професійні історики мали зреагувати на потреби громадськості, подавши їй історію доступною мовою та у тих форматах, які можуть бути їй зрозумілими. Адже пересічна людина часто не буде читати наукової книжки на кількості сторінок, у якій є багато посилань, термінів та незрозумілих їй понять. Якщо традиційна історія передбачає передусім писаний текст (монографії чи наукові статті), то у публічній історії наголос має робитися на інших форматах, до яких входять документальні фільми, виставки, публічні дискусії тощо³. Частина прихильників публічної історії пішли ще далі і стверджують, що така історія це щось більше, ніж просто творення історії для ширшої публіки у нових форматах. Вони закликають людей до діалогу, вважаючи, що не лише історики мають говорити про минуле, а важливою є точка зору різних суспільних груп. Отже, в ідеалі це мало б бути співтворення публічної історії як фахівцями, так і людьми, яким це цікаво⁴.

Стосовно української історичної науки, особливостей поширення історичних знань зауважимо, що інтерес до публічної історії у нас з'явився лише на початку 1990-х рр. і був пов'язаний з демонтажем радянського режиму та переосмисленням, насамперед інтелектуалами, минулого⁵. Сьогодні публічна історія як інтелектуальний феномен має неабияке значення для нас, адже вона характеризується дієвим впливом на соціум. Публічні лекції, подкасти, виставкові проекти, музейні

---

² Hunt Lynn. History: Why It Matters. Review by Glassberg David. *The Public Historian*, vol. 41, no. 4, 2019, pp. 127–129. URL: <https://www.jstor.org/stable/26908894>. (Дата звернення 19.10.2023).

³Лазуркевич Софія. Що таке «публічна історія»? *The Ukrainians*. 2016. URL: <https://theukrainians.org/shho-take-publiczna-istoriya/> (Дата звернення: 23.10.2023).

⁴ Raphael Samuel History Centre. URL: <https://web.archive.org/web/20091123082914/http://www.uel.ac.uk/hss/research/raphael-samuel.htm#history> (Дата звернення: 18.10.2023).

⁵Брайлян Єгор. Публічна історія – це пояснення або презентація історичних знань більш зрозумілими засобами. *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/HISTORY/publiczna-istoriya-v-ukrayini-u-poshukah-konsensusu-286324_.html (Дата звернення: 19.10.2023).

заходи, квести, інтерактиви, майстер-класи, блоги і сторінки у соцмережах відомих істориків, різні медіа проекти – це все приклади становлення, розвитку і популяризації публічної історії.

Як бачимо, низка наведених форм подачі публічної історії має безпосередній стосунок до музеїв, адже може впроваджуватися і розроблятися саме музейними працівниками на базі широкого кола музейних закладів. І дуже важливо, аби науковці музейних установ, які є фахівцями в галузі історії, на відміну, наприклад, від тих же журналістів, займалися розвитком саме такого напрямку історії. Бо важливість ролі публічної історії в українському суспільстві, її ефективність залежить від взаємодії медіа, академічного цеху істориків та видавців. Бо саме професійні історики, музейники з допомогою медіа та видавців зможуть доносити до суспільства важливі месиджі, а соціум, натомість, певною мірою рефлексуватиме, матиме власні враження про почуте, побачене й прочитане, а відтак ділитиметься ними зі своїми друзями і знайомими. Простим громадянам часом досить складно відрізнити розтиражований фейк від багатомірності історичних процесів⁶. Саме тому тут так важлива співпраця професійних істориків і музейників з медіа, громадськими активістами у творенні публічної історії, яка може змінити ту інформаційну ситуацію, яку ми маємо зараз в Україні.

1. Формування мережі музейних закладів Волинської області з 1990-х рр

Говорячи про музеї як про простір публічної історії, зауважимо, що такими вони почали розглядатися нещодавно, зважаючи на пізню появу у нас навіть самого поняття «публічна історія», хоча сама музейна справа в Україні має тривалий у часі досвід. Формування перших музейних установ на наших теренах відноситься ще до 20-х рр. ХХ ст. Саме до цього часу, коли волинські землі перебували у складі Речі Посполитої, відноситься організація провідної музейної інституції краю – Волинського краєзнавчого музею. Створенню музею передував тривалий проміжок часу, коли у нашому регіоні серед невеликого кола зацікавлених осіб виношувалися ідеї організації подібного закладу. У 1927 р. вони реалізувалися у створення Волинського товариства краєзнавства та опіки над пам'ятками минулого⁷. Головне завдання

---

⁶ Брайлян Єгор. Публічна історія – це пояснення або презентація історичних знань більш зрозумілими засобами. *Дзеркало тижня*. URL: https://zn.ua/ukr/HISTORY/publichna-istoriya-v-ukrayini-u-poshukah-konsensusu-286324_.html (Дата звернення: 19.10.2023).

⁷ Дмитро Зінько. Культурно-історичні передумови та етапи становлення Волинського музею в м. Луцьку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». 2015. Вип. 24. 2014. С. 50–51.

цього Товариства полягало, фактично, у підготовці до відкриття музею. В першу чергу, члени товариства займалися активним пошуком, доставкою до Луцька та атрибуцією предметів старовини, які у майбутньому мали б скласти основу музейної колекції та ілюструвати історію краю у виставкових залах. Перший масштабний захід, який організувало Товариство, відбувся вже за рік – це була Рільничо-промислова виставка. На виставці були представлені не лише віднайдені предмети старовини, але й вироби понад шістдесят волинських і поліських народних майстрів ткацтва, гончарства, деревообробки, ковальства, вишивки, лозоплетіння тощо. Значна частина цих виробів була придбана Товариством для подальшого їх експонування у майбутньому музеї.

Товариство продовжувало активно працювати і вже наступного року, а саме 16 червня 1929 р., в Луцьку був відкритий Волинський музей. Він мав статус регіонального. За задумом засновників і організаторів музей мав виконувати кілька функцій: окрім збирання та атрибуції пам'яток історії, культури, мистецтва та старовини, музейні працівники мали за завдання досліджувати історію Волині, її природу, архітектурні пам'ятки, і що важливо – поширювати знання про пам'ятки серед населення і формувати у нього зацікавленість та любов до своєї історії та культури. Фактично, бачимо, що вже на початку ХХ ст. перша музейна установа краю позиціонувалася як простір публічної історії, хоч у науковому житті таке поняття ще не фігурувало.

Першим директором та кустошом (хранителем) новоствореного музею був Олександр Прусевич – польський історик, етнограф, природознавець, бібліограф, музеєзнавець, дослідник Поділля та Волині. До створення Волинського музею активно долучилися Якуб Гоффман – громадський діяч, історик, науковець і педагог, дослідник Волині; Адам Войніч – луцький лікар і краєзнавець, автор монографії «Луцьк на Волині. Історико-фізіографічний опис»; Збігнев Ревський – історик минулого, реставратор пам'яток культури, дослідник архітектурних пам'яток Волині; Казимір Пшемиський – педагог і палеонтолог, дослідник Волині; Юліан Нець – історик, бібліограф, науковець та інші⁸.

З цього часу Волинський музей пройшов довгий шлях розвитку, реконструкції, модернізації. Упродовж століття, залежно від політичних та інших обставин, неодноразово змінювалося не лише місце розташування музею, але й його назва та статус. Допоки наші території перебували у складі Другої Речі Посполитої, Волинський музей був переданий у 1935 р. і перебував під опікою Волинського Товариства

---

⁸ Дмитрук В. Вибрані часом (краєзнавці Волині 20-30 рр. ХХ ст.). *Волинський музей: історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск II. Луцьк. 1999. С. 59-62.

Приятелів Наук⁹. Експозиція музею на той час вже складалася із чотирьох відділів – природи, доісторичного минулого, мистецтва та етнографії, у яких було представлено для огляду 9 тисяч експонатів¹⁰. Музей став значним культурним осередком регіону і займав чільне місце в системі наукових та культурно-освітніх установ Другої Речі Посполитої.

Після входження західноукраїнських земель до складу радянської України у 1939 р. відбулися зміни й в статусі Волинського музею. Вже в ході Другої світової війни згідно Постанови Ради народних комісарів УРСР від 8 травня 1940 р. «Про організацію державних музеїв і бібліотек у західних областях України» на базі Волинського музею постав Волинський обласний історико-краєзнавчий музей. Його експозиція теж складалася із чотирьох відділів – краєзнавчого, історичного, етнографічного та археологічного. Адміністративно музей підпорядковувався Волинському обласному відділу народної освіти. Директором музею було призначено спочатку людину з Дніпропетровська (особа не встановлена), а потім Смовжа Василя (пробув недовго і невдовзі був замінений іншою особою). Заступником з наукової роботи став Анатолій Дублянський, старшим науковим співробітником – археолог Зигмунд Леський; посаду молодшого наукового співробітника зайняв Олександр Марткович – дослідник побуту Луцьких караїмів і автор праць з цієї проблематики¹¹. У воєнні роки музею довелося багато перетерпіти. Відступ радянських і прихід німецьких військ завдали руйнувань музейній експозиції. У воєнні роки музеєм і його колекцією опікувалися українці Анатолій Дублянський і поляк Зигмунд Леський, яким вдалося зберегти експонати, а нова (німецька) влада потурбувалася про відновлення експозиції і вже 2 листопада 1941 р. музей було відкрито для відвідування.

Новий етап в історії музею розпочинається, фактично, з відступом однієї (німецької) і поверненням іншої (радянської) окупаційної влади на наші землі. Музей в чергове було реорганізовано і 17 червня 1944 р. він відновив свою роботу, як Волинський державний історико-краєзнавчий музей¹². У 50-х рр. ХХ ст. заклад отримав нову назву –

---

⁹ Кінд-Войтюк. Н. Польське товариство приятелів науки Волинського краєзнавчого музею – центр наукових досліджень у 1935-1939 рр. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 84–85.

¹⁰ Волинський краєзнавчий музей. URL: <http://volyn-kray-mus.at.ua/index/0-2>.

¹¹ Наталія Пушкар, Ілона Несторук. П'ять етапів музейної історії: колекції, хранителі, будинки. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 175.

¹² Постанова виконкому обласної ради депутатів трудящих «Про відкриття Волинського державного історико-краєзнавчого музею». 1944 р. *Державний архів Волинської області*. Ф. Р-2083, оп. 1, спр. 4а. Арк. 1.

Волинський краєзнавчий музей¹³. Розбудова музейної експозиції тривала десятиліття, музей змінював свою прописку і врешті переїхав до приміщення на вулиці Шопена, де й знаходиться сьогодні. У 1985 р. була відкрита нова експозиція, яка складалася з відділу природи, давньої історії, новітньої історії та цілий поверх був присвячений компартії, її з'їздам тощо. Зі здобуттям Україною незалежності частина музейної експозиції, присвячена компартії, була закрита і переобладнана під виставкові зали, а у відділах давньої та новітньої історії робили часткову реекспозицію¹⁴.

Розвиваючись, розширюючи напрямки і види своєї діяльності, упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Волинський краєзнавчий музей змінювався й структурно. Власне, окрім самого краєзнавчого музею, з'явилася низка його відділів. Нині Волинський краєзнавчий музей має в своєму складі ще шість діючих музеїв. Найраніше, одразу по війні, в 1949 р. був відкритий Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки. Він розташований у садибі, яку в 1868 р. придбав батько поетеси Петро Антонович Косач. З 1963 р. музей став філіалом Волинського краєзнавчого музею. Колекція музею, між іншим, активно поповнювалася не лише експонатами з фондів обласного музею – сюди, в Колодяжне, також передавалися експонати з Києва¹⁵.

Вже у роки незалежності, у 2004 р., при Колодяжненському літературно-меморіальному музеї поетеси було відкрито сектор – монографічну експозицію «Музей «Лісової пісні» в урочищі Нечимному біля села Скулин за 17 км. від Колодяжного¹⁶. 6 листопада 1973 р. на території Луцького Замку у колишньому Будинку повітової канцелярії і шляхетських судів, збудованому 1789 р. на руїнах княжого палацу, був відкритий Художній музей¹⁷. Цей відділ Волинського краєзнавчого музею ще відомий гостям міста та лучанам за назвою, яку часто вживають – картинна галерея. Відкриття такого музею стало можливим завдяки наявній у фондах Волинського краєзнавчого музею великої колекції творів мистецтва, більшість яких були врятовані музейними

---

¹³ Волинський краєзнавчий музей. Про музей. URL: <https://volynmuseum.com/>

¹⁴ Волинський краєзнавчий музей. URL: <http://volyn-kray-mus.at.ua/index/0-2>.

¹⁵ Перелік експонатів, що передаються з фондів Київського літературно-меморіального музею Лесі Українки Колодяжненському літературно-меморіальному музею Лесі Українки. *Державний архів Волинської області*. Ф. Р-2083, оп. 1, спр. 198. Арк. 2.

¹⁶ Колодяжненський літературно меморіальний музей Лесі Українки – філіал Волинського краєзнавчого музею. URL: <http://volyn-kray>

¹⁷ Художній музей – відділ Волинського краєзнавчого музею. URL: <https://open.lutsk.ua/mistse/hudozhnij-muzej-viddil-volynskogo-kraeyznavchogo-muzeyu/>

працівниками у воєнні роки і походять із приватної колекції князів Радзівілів з Олицького маєтку.

Першим, відкритим у незалежній Україні музеєм відділом Волинського краєзнавчого музею був Музей ікони – єдиний такий в Україні, унікальний музей. Музей волинської ікони постав у 1993 р. як результат багаторічної співпраці дослідників, науковців, реставраторів, котрі плекали бажання показати багатий пласт сакрального мистецтва Волині, який багато років просто зберігався у Волинському краєзнавчому музеї і був недоступним широкому загалу.¹⁸ Відкриттю музею Волинської ікони передували наукові експедиції під керівництвом мистецтвознавця Павла Жолтовського у 1976–1977 та 1981–1985 рр., які проводив Волинський краєзнавчий музей з метою виявлення, обліку та збирання цінних історичних та мистецьких пам'яток. Зібраний та відреставрований матеріал показувався на виставках, організованих Волинським краєзнавчим музеєм у 1989, 1991 та 1992 р. Відкриття нової експозиції музею у новому приміщенні у 2001 р., фактично, прискорила одна подія, а саме передача музею у 2000 р. на збереження від приватних осіб унікального пам'ятка візантійського мистецтва XI ст. Холмської ікони Божої Матері (Холмська ікона Богородиці Одигітрії).

У 2011 р. після багаторічної тяганини, складнощів, перепон, тривалих і повторювальних будівельних та відновних реставраційних робіт на Волині був відкритий ще один меморіальний музей, який став відділом Волинського краєзнавчого музею. Мова йде про Меморіальний музей В'ячеслава Липинського в Затурцях. Упродовж тривалого часу, ще від початку 1990-х рр. небайдужі громадяни, активісти, музейники домоглися спочатку встановлення пам'ятника на гіпотетичній могилі історика і політичного діяча на зруйнованому польському кладовищі в селі, а потім упродовж років домагалися від влади реставрації родового маєтку Ліпінських. Нарешті, до 20-річчя Незалежності України музей було відкрито¹⁹. Він також є відділом Волинського краєзнавчого музею.

У тому ж, 2011 р., у колишньому будинку монастиря, що діяв при Луцькому Хрестовоздвиженському православному братстві у XVII ст., була відкрита експозиційна виставка, присвячена історії братства. І лише з 1 січня 2013 року, згідно з постановою обласної ради музей став відділом Волинського краєзнавчого музею²⁰.

---

¹⁸ Вигоднік Ангеліна, Василевська Світлана. Маркетингова діяльність Музею Волинської ікони. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 27.

¹⁹ Баран Г. Відкрили музей Липинського. *Віче*. 2011. 24–31 серп. С. 16.

²⁰ Бондарчук Андрій. Музей історії Луцького братства: наймолодший і єдиний в Україні. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 10.

Востаннє структура Волинського краєзнавчого музею змінилася нещодавно, кілька років тому. У наукових та владних колах вже давно обговорювалося питання про долю резиденції князівського роду Радзівілів, що в Олиці. Князівський маєток ще з далеких радянських часів був відданий під психіатричну лікарню і упродовж десятиліть, фактично, занепадав. Тому й постало питання про врятування цієї історичної та архітектурної спадщини. Тривалий час велися дискусії, суперечки, розглядалися різні варіанти, розроблялися плани тощо. І от, нарешті, одного дня у інтернетмережі з'явився допис Директорки Волинського краєзнавчого музею Оксани Важатко: «01.07.2021. – від сьогодні Олицький замок Радзівілів входить до складу Волинського краєзнавчого музею. Початок нової історичної віхи і для замку і для музею»²¹.

Отже, Волинський краєзнавчий музей пройшов столітню історію становлення і розвитку і на сьогодні ми маємо розгалужену мережу музейних закладів, які є відділами і перебувають у підпорядкуванні цього музею. Сьогодні в Україні прийшло переосмислення значення і ролі музеїв, усвідомлення того, що музеї мають позиціонуватися не лише як наукові та культурно-освітні установи, але й бути, в першу чергу, просторами публічної історії – доступної та цікавої для загалу. Це змушує музейних працівників поряд з традиційною формою роботи шукати нові, нетрадиційні форми роботи з відвідувачами. Наші музеї, слідуючи прикладу світових, мають пропонувати відвідувачам і повчитись, і одночасно відпочити та розважитись. Як з це відбувається у волинських музеях, спробуємо продемонструвати на прикладі роботи Музею історії Луцького братства.

2. Музей історії Луцького братства: форми роботи та комунікації з відвідувачами

Музей історії Луцького братства з'явився, як і деякі інші відділи Волинського краєзнавчого музею, завдяки наполегливості та ініціативності активістів, громадських діячів. Але особливість появи цього музею полягає у тому, що його утворення тісно пов'язано із діяльністю спочатку Волинського крайового братства Св. ап. Андрія Первозваного, реорганізованого згодом у Луцьке Хрестовоздвиженське братство (відроджене). Багаторічний незмінний голова братства, відомий громадський діяч, політик, журналіст і публіцист Андрій Бондарчук зібрав навколо себе однодумців – музейників, науковців,

---

²¹ Олицький замок передали на баланс Волинського краєзнавчого музею. *Волинь online*. 1.07.2021. URL: <https://volynonline.com/olyckyj-zamok-peredaly-na-balans-volynskogo-kraeyznavchogo-muzeyu/>

істориків, літературознавців, звичайних громадян. Їхніми зусиллями і стараннями розпочалася багаторічна науково-дослідницька та й фізична робота як по дослідженню історії братства, так і по реальному порятунку братського архітектурного комплексу. Завдяки наполегливості, жертовності багатьох людей розпочалася клопітка робота²².

Стараннями активістів влада передала кілька кімнат у давньому монастирському будинку. Андрій Бондарчук став не лише ініціатором, але й основним рушієм процесу, а головне – фундатором майбутнього музею. Адже, всім відомо, що, фактично, усі фінансові витрати, пов'язані з виготовленням документації, із ремонтом старого і занедбаного приміщення, купівлею обладнання тощо, він взяв на себе. Інтелектуальний бік справи повністю був забезпечений Волинським краєзнавчим музеєм в особі директора Анатолія Силюка через безпосередню участь Олени Бірюліної, яка тоді була завідувачкою відділу давньої історії цього музею. Розробка експозиційного плану, написання наукових текстів, підбір експонатів – все це праця краєзнавиці і багаторічної дослідниці історії братства Олени Бірюліної. Дизайнерське оформлення експозиції здійснив Олексій Слатов²³.

27 вересня 2011 р. музейна експозиція була відкрита, на початку 2013 р. вона офіційно, за документами, отримала статус відділу Волницького краєзнавчого музею.

Починається музей з невеликого передпокою – кімнати, де розташоване робоче місце чергового доглядача. У цій кімнаті розміщена невелика колекція літератури, виданої сучасним відродженим Братством, Братська скринька для пожертв. З цієї кімнати відвідувачі музею потрапляють до експозиції.

Експозиція Музею історії Луцького братства складається із трьох експозиційних залів. Установчі, статутні документи, стародруки, факсимільні видання братської літератури, стенди дають змогу зрозуміти як в тих умовах Братство стало потужною силою, однією з найбагатших організацій Волині, утримувало шпиталь та школу. Багатоінформативним доповненням є схема-реконструкція об'єктів нерухомості Братства 1619–1631 рр, а у XVIII ст. і Василянського монастиря, як наступника братства, накладені на сучасний план міста. Це будівлі, ґрунти, інша нерухомість, що були подаровані Братству його

---

²² Бондарчук Андрій. Відроджене Луцьке Хрестовоздвиженське братство та його діяльність в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. *Луцьке Хрестовоздвиженське братство – інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі*. Науковий збірник. 2017. С. 333.

²³ Бондарчук Андрій. Музей історії Луцького братства: наймолодший і єдиний в Україні. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 10.

членами та фундаторами. Як виглядав братський дитинець, які будівлі були на ньому збудовані, демонструє макет, виготовлений студентами Луцького національного технічного університету. Історію Братства творили конкретні люди. А тому, розробляючи план музейної експозиції, автори спроектували особливу другу залу у вигляді своєрідної картинної галереї. Отже, другу залу експозиції займає галерея уявних портретів фундаторів та визначних осіб Братства – депутата в польському сеймі Лаврентія Древинського, священника Івана Васильовича, шляхтича Кшиштофа Єловицького, лікаря Олександра Мозеллі, іконописця ігумена Йова Кондзелевича, меценатки Галшки Гулевичівни та інших. Портрети створені відомими художниками Олександром Дишком та Іриною Дацюк. Доповнюють їх роботи художника Володимира Жупанюка, зокрема полотно, де показана історія Братства в особах і подіях від початку його створення і діяльності у XVII ст. та в період відновлення його діяльності наприкінці XIX – на початку XX ст. Третя експозиційна зала вирізняється оригінальністю, оскільки тут самі стіни та стелі вже є експонатами, які відображають давню історію, адже за задумом авторів вони залишили відкритою цегляну кладку, що дає можливість відвідувачам побачити зразки давньої цегли, а також зрозуміти технологію будівництва. У цій залі подана інформація про діяльність при братстві школи, шпиталю, про церкву та її притч, монастирську будівлю і ченців тощо. Справжньою окрасою експозиції є планшетки або фільонки із зображенням двох найбільших християнських чеснот – Милосердя (у вигляді жінки) та Мужність (у вигляді лицаря), які датуються кінцем XVI ст. і походять з римо-католицького костелу в Олиці. Третя зала також використовується науковцями для організації виставок²⁴.

Експозиція Музею історії Луцького братства має низку особливостей: вона невелика за площею; оригінальні документи, які відображають історію Братства, зважаючи на унікальність, цінність та давність, є мало чисельними та зберігаються у столичному архіві та національній бібліотеці, а отже, в експозиції представлені лише їхні копії; обмежений речовий ряд – в експозиції відносно небагато оригінальних речей, здебільшого це предмети, які мають стосунок і відображають історію колишнього братського монастиря у XVIII – на початку XIX ст. та відродженого братства наприкінці XIX – на початку XX ст. Ці характеристики зумовлюють й певні особливості в ознайомленні з експозицією, вимагають екскурсійного забезпечення, адже розповідь екскурсовода стане важливим доповненням до

---

²⁴ Бондарчук Андрій. Музей історії Луцького братства: наймолодший і єдиний в Україні. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 11.

наведеного ілюстративного та речового ряду і допоможе краще ознайомитися з темою.

Музей історії Луцького братства вже упродовж 12 років провадить активну науково-дослідницьку та культурно-освітню роботу. Не зважаючи на обмежену територію та невеликий колектив, музей щорічно приймає багато відвідувачів різних вікових груп та соціальних категорій. Серед відвідувачів музею є такі, що мають досить високий рівень освіти, сформований загальноосвітньою школою і вузами; бувають відвідувачі із професійною історичною освітою, а бувають такі, що в силу віку, знань, освіти чи інших обставин з історією знайомі мало. Усвідомлюючи це, а також зважаючи на те, що у сучасному світі високих технологій та інформаційного забезпечення, отримати будь яку інформацію, маючи певні навички, не є проблемою, музейні працівники мусять дбати про те, щоб зацікавити відвідувача, навіть заінтригувати його. У світлі дедалі більшого зростання популярності такого явища як публічна історія, а головню у зв'язку з тим, що музеї, реагуючи на сучасні виклики і потреби суспільства, все більше позиціонують себе як простори публічної історії, тобто місця, де відвідувач у доступній, популярній формі зможе ознайомитися з історією – живою, а не академічною, сухою, науковці Музею історії Луцького братства теж дбають про якісно новий рівень взаємин музей – відвідувач. З цією метою у музеї окрім вже традиційних форм роботи, розробляються та впроваджуються нові методи та способи подачі інформації та комунікації з відвідувачами. Отже, спробуємо показати основні групи чи категорії наших відвідувачів та ті форми подачі і презентації нашої історії, які ми для них пропонуємо.

Перш за все варто визначити категорії відвідувачів, які бувають у нашому музеї і для яких пропонується певний інтелектуальний продукт. Отже, за віковою характеристикою Музей історії Луцького братства відвідують такі вікові групи: дошкільнята, діти молодшого шкільного віку, учні середньої школи, студенти коледжів та університетів, дорослі особи, люди похилого віку. Музейними відвідувачами є люди різного професійного спрямування – учнівська молодь, робітники, інтелігенція, фахові історики та науковці. Зрозуміло, що люди різних вікових категорій та різних соціальних груп мають різне сприйняття, а тому для кожного з них потрібно застосовувати певні, окремі методи подачі інформації. Зважаючи на це, музейники мають враховувати ці особливості у роботі з відвідувачами аби максимально задовільнити їхні потреби у пізнанні історії та її засвоєнні.

Зауважимо, що наш сучасний відвідувач, як правило, у переважній більшості має широкі можливості долучатися до інформації, не змінюючи свого місцезнаходження у просторі. Через це дещо

видозмінилась типова взаємодія в системі відвідувач – музей. У ній спостерігаються нові тенденції. Особливе місце в комунікації сучасного музею з аудиторією належить інтернет-технологіям, коли постійна і оперативна доставка інформації відповідає потребам найвіддаленішого за місцем перебування відвідувача. У плані доставки інформації до користувача мережа Інтернет відіграє провідну роль²⁵.

Саме інтернет-ресурси стануть в нагоді і найшвидше дадуть необхідну інформацію тим, хто її шукає. Так, наприклад, потенційний відвідувач музею, у більшості випадків, перед тим, як його відвідати, шукає інформацію про музей у мережі. В першу чергу відвідувача можуть зацікавити графік роботи музею, адреса, телефони, цінова політика, наявність сувенірів і атрибутики музею та можливість придбати певну літературу. Щоб визначитись, чи варто відвідувати музей, майбутній відвідувач може мати бажання ознайомитись з історією створення музею, цікавитиметься загальною інформацією про колекцію. Плануючи візит, людям потрібну підлаштувати свій графік, а тому необхідно знати, про те, які виставки експонуються, анонси заходів у музеї, музейні новини тощо. Така інформація міститься на сайті музею²⁶. Наявність у вільному доступі інформації про музейну установу дозволяє зацікавити більшу кількість потенційних відвідувачів. Дбаючи про те, аби потенційні відвідувачі могли краще ознайомитись з роботою музею, була створена сторінка Музею історії Луцького братства в соціальній мережі Facebook «Музей історії Луцького братства, відділ Волинського краєзнавчого музею», де можна отримати інформацію про заходи, які відбуватимуться в музеї, а також переглянути відомості про діяльність музею, заходи, які організовують музейники, основні події, які відбуваються на території музею²⁷. Попри новітні технологічні засоби і методи музей продовжує використовувати традиційні масмедійні шляхи для популяризації своєї роботи і зацікавлення відвідувачів. Тому ми працюємо над висвітленням цікавих музейних проєктів (виставок, презентацій, зустрічей) на сторінках друкованої преси, в радіо та телепередачах. Дуже часто експозиція Музею історії Луцького братства стає майданчиком для зйомок подкастів чи інших цікавих проєктів. Володіючи всією цією інформацією, зацікавлені особи можуть спланувати свої відвідини музею чи то одноосібно, а чи колективно.

---

²⁵ Вигоднік Ангеліна, Василевська Світлана. Маркетингова діяльність Музею Волинської ікони. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 27.

²⁶ Волинський краєзнавчий музей. URL: https://volynmuseum.com/plan_a_visit

²⁷ Музей історії Луцького братства, відділ Волинського краєзнавчого музею. URL: <https://www.facebook.com/lutskbrotherhoodmuseum/>

Сучасні відвідувачі, не залежно від віку, освіти та соціального статусу, здебільшого дуже комунікативні, розкуті у спілкуванні, легко ідуть на контакт, вступають у дискусії, а тому музейники мають завдання – створити якнайсприятливіші умови для психологічного та інтелектуального сприйняття побаченого і почутого. При цьому також необхідно враховувати особливості Музею історії Луцького братства – його невелику експозиційну площу, обмежену кількість оригінальних експонатів тощо. Враховуючи всю специфіку, музейними працівниками була розроблена низка заходів різного типу для різних категорій відвідувачів, які б дозволили їм не лише отримати знання з історії діяльності братства (у музеї проводиться багато заходів та експонуються виставки на різну історичну тематику), але й відпочити, розважитись, отримати позитивні емоції. Особливо це актуальним стало в останні кілька років у зв'язку спочатку з пандемією, а потім і з повномасштабною війною. Загалом можна виділити такі види роботи музейників з відвідувачами: екскурсії – оглядові, тематичні (по експозиції та виставках, вуличні); театралізовані екскурсії; інтерактивні екскурсії; квести та майстер класи; наукові та науково-популярні лекції в музеї та гостьові лекції; публічні лекції запрошених науковців; тематичні вечори тощо. Кожен із цих способів подачі та популяризації нашої історії має свої особливості і призначений для певних категорій відвідувачів.

Найпоширенішою формою комунікації з відвідувачами залишаються екскурсії. Але зважаючи на вимоги часу, на дедалі вибагливішого слухача і глядача, у музеї тепер представлена низка різних оригінальних екскурсій з використанням певних особливих елементів та методів. Екскурсії у музеї проводяться як для груп так і індивідуальні. Дуже приємно, що в останні часи побільшало індивідуальних (для одного відвідувача) та сімейних екскурсій. Проаналізувавши контингент відвідувачів, музейники зрозуміли, що дуже часто такі екскурсії замовляють туристи з тих регіонів України, які знаходяться якнайближче до активних військових дій. Люди, особливо в літку, маючи відпустку, їдуть на захід країни, аби хоча б трішки відчути себе безпечніше. Не шукають заморські курорти, а їдуть до нас, відвідують музеї тощо. Цього року мали багато відвідувачів з Чернігова, Миколаєва, Одеси, Харкова, Запоріжжя, Черкас, вимушені переселенці з Маріуполя тощо. Ці екскурсії, як правило, оглядові. Тобто екскурсантам важливо почути історію Луцького братства загалом, зрозуміти це явище і увияти в загальному українські землі у цей період.

Залежно від пори року, враховуючи особливості екскурсантів, у музеї можуть запропонувати оглядову екскурсію лише по експозиції або ж поєднати таку з екскурсією на вулиці. Оглядова екскурсія по експозиції

та на вулиці займає більше часу, але вона й дозволяє отримати більше інформації. Зауважимо, що таку екскурсію, як правило розпочинаємо, в експозиції, де слухачі і глядачі можуть побачити і карти, і установчі документи тощо, тобто отримують інформацію, яка дасть можливість скласти відвідувачу у своїй уяві загальну картину тієї епохи, зрозуміти основні тенденції та особливості у розвитку і становищі українських земель, дозволить чіткіше уявити братський рух та його цілі, задачі, роль. Опісля екскурсовод з відвідувачами виходять на вулицю. Екскурсія тут унаочнює отриману інформацію. Адже саме на вулиці екскурсовод може окреслити очно межі колишнього братського дитинця, який відвідувачі попередньо бачили на карті. Екскурсовод може показати приблизні місця розташування тих чи інших братських будівель, а також звернути увагу і повести розповідь про існуючу братську церкву і монастирську будівлю (показати їх, звернути увагу на стан збереження, детально це проаналізувати тощо). При цьому, розповідь на вулиці, як правило, завжди виходить більш емоційною, цікавою, викликає більше емоцій, що проявляється у великій кількості питань від відвідувачів, веденні дискусії тощо. Особливістю оглядової екскурсії з продовженням на вулиці є те, що у такому випадку екскурсанти також можуть оглянути некрополь. Братський некрополь – унікальний, цікавий і єдиний в Україні об'єкт, який доповнює експозиційний потенціал музею. Це підземелля братської Хрестовоздвиженської церкви, братська усипальниця перших братчиків, похованих там 300-350 років тому згідно їхніх тестаментів (заповітів). Довгий час це місце спочинку братчиків було у вкрай занедбаному стані, останки людей були перемішані з землею, сміттям. Під час атеїстичної влади в підземелля скидали різний мотлох. Фундатор Музею історії Луцького братства Андрій Бондарчук згадував, як йому прийшла ідея впорядкувати некрополь. Він казав, що якогось разу стоячи на службі Божій подумав, що тут нагорі йде служба Божа, де йдеться про високі духовні цінності, внизу лежать зневажені, забуті останки тих, хто захищав православну віру. Коли автор опустився туди перший раз, видовище було не для слабонервових. І от після благословіння владики Михаїла, настоятеля церкви о. Василя невеликими силами з допомогою небайдужих громадян, курсантів обласного військового ліцею почали розчищати некрополь. З підземелля вручну було вийнято десятки тонн землі, будівельного та іншого сміття. Останки, а людських фрагментів було виявлено 49, було складено під скло у 14 трун. Були укріплені стіни та арочне перекриття, об лаштований вхід ззовні, зроблені східці, проведені певні роботи по відведенню підземних вод і некрополь став

відкритим для огляду екскурсантами²⁸. Звісно, не завжди усім відвідувачам пропонується екскурсія у це місце – все залежить від вікової категорії екскурсантів та інших чинників.

Ще один вид екскурсій – це тематичні екскурсії. Вони, як і попередні, залежно від місця проведення також можуть бути лише в експозиції або ж у поєднанні експозиція і вулиця. У музеї пропонується ціла низка тематичних екскурсій для різних відвідувачів. Скажімо, особливою популярністю користується екскурсія «Архітектурні пам'ятки Луцького братства в просторово-ландшафтній системі ранньомодерного Луцька» із варіаціями її назви залежно від категорії екскурсантів. Загалом, у цій екскурсії ідеться про ознайомлення з існуючими братськими будівлями – церквою та монастирським будинком, а також з тими, яких уже нема. Про братські будівлі йдеться у контексті зміни навколишнього ландшафту, перебудови міста тощо. Особлива увага звертається на стан будівель, техніку будівництва. Особливості внутрішнього облаштування (тут група при потребі може відвідати приміщення церкви, некрополь, а також переміщається в експозицію музею (кілька келій братського монастирського будинку). Під час розповіді і огляду будівель обов'язково екскурсовод робить наголос на тому, що у час появи Луцького братства і будівництва братського архітектурного комплексу саме на цьому місці проходила межа міста. Тобто, братство, фактично, розташувалося на околиці міста, біля його північної брами, а тому братські будівлі окрім свого прямого призначення виконували ще й функції оборонних споруд. Товсті стіни монастиря (від 1 до 1,5 м зовнішні і внутрішні стіни), бійниці на церкві – свідчення цього. Такі речі викликають і захват, і подив, і безліч інших вражень у відвідувачів.

До Дня української державності у музеї пропонують тематичну екскурсію «На варті української культури і державності», присвячену свідомим волинянам, які з метою збереження своєї культурної ідентичності та задля можливості побудови своєї держави зорганізували далекого 1617 р. Луцьке Хрестовоздвиженське братство. Саме Луцьке братство у ній розглядається як один із камінців українського державотворення початку XVII ст.

«Сходи до неба»: історія Луцького братського Некрополю» – тематична екскурсія, науково структурована розповідь про історію підземелля під Хрестовоздвиженською церквою в Луцьку. Також про те, чому під мурованими храмами облаштовували некрополі («міста мертвих»), кого, за які заслуги і впродовж якого часу там ховали.

---

²⁸ Бондарчук Андрій. Музей історії Луцького братства: наймолодший і єдиний в Україні. *Волинський музей. Історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 10–11.

Некрополь Луцького братства XVII–XVIII ст. – унікальна пам'ятка ранньомодерної Волині.

Для особливо завзятих любителів історії міста Луцька та її поціновувачів надзвичайно цікавою буде авторська пішохідна екскурсія завідувачки Музею Олени Бірюліної «Магдебурзький Луцьк: місто в мурах»²⁹. Маршрут пішохідної екскурсії лежить вздовж колишньої головної вулиці магдебурзького Луцька – вулиці Великої (локація – Старе місто). Ідучи від північної брами до брами південної екскурсанти знайомляться з головними атрибутами давнього міста – валом і оборонною стіною, перевозами, мостами, ратушею, ринковим майданом і його забудовою, місцями для покарань і судових вироків. Звертається увага на чотири кути Ринку, на яких міські кликуни робили найважливіші оголошення. В ході екскурсії екскурсиводом реконструюються місця розташування найдавніших храмів, цвинтарів і стародавніх шпиталів. Вперше в екскурсійній практиці з'явилась можливість вказати на місця, де стояли в'їтівські доми та дві міські лазні – чоловіча і жіноча, відомості про які збереглися від початку XVI ст. Магдебурзький Луцьк – місто з тривалою самоврядною традицією, територія вільних громадян. Луцьку напрочуд повезло – «місто в мурах» досі зберігає свої обриси. Однак потребує більшої уваги та дбайливішого ставлення.

Ще одна пішохідна екскурсія, розроблена О. Бірюліною – «Етнічними кварталами Луцька». Вірмени, караїми, поляки, німці та шотландці... Де вони жили в Луцьку, відколи поселились, як складалась доля кожного з цих етносів в нашому місті. І що найцікавіше, чи залишились на мапі сучасного міста їхні сліди? Впродовж екскурсії можна оглянути Латинський квартал, обійти Вірменську юридику, пройтися історичною Караїмською вулицею, заглянути до німецького кутка історичного Ринкового майдану. Є можливість навідатися і до старого (зміненого) русла Стиру, реконструювати місця ком'яжного Перевозу, в'їтівської лазні та міської воскобійні. Екскурсія надзвичайно колоритна і захоплююча.

У музеї також організуються виставки. За браком експозиційних площ вони невеликі, але завжди викликають жвавий інтерес у громадськості, адже тут любителі історії обов'язково побачать багато оригінальних експонатів і почують цікаві розповіді. Упродовж роботи музею тут організовувалися та експонувалися такі виставки: «Косачі в Луцьку», «Найкращий кримський подарунок Україні. Агатангелу

---

²⁹ Лучан запрошують на вуличну екскурсію магдебурзьким містом. *Волинь Post*. URL: <https://www.volynpost.com/news/tag/misto-v-murah>

Кримському 150»³⁰, «Види Волинських міст в оригінальних акварелях XIX ст.» тощо³¹.

Науковці музею історії Луцького братства проводять і такий вид діяльності та комунікації з відвідувачами як наукові та науково-популярні лекції. Із 2014 р. у музеї діє науково-просвітницький проєкт «МУЗЕЙ – ГРОМАДІ», в рамках якого постійно проводяться такі науково-освітні та популяризаторські заходи. Подача матеріалу завжди адаптується під групу екскурсантів. Зауважимо, що музейники у своїй роботі спиняються не лише на діяльності братства і його історії, але й досліджують і популяризують історію загалом, тому й тематика лекцій найрізноманітніша, кожен, навіть найвибагливіший відвідувач і поцінував історії, знайде цікаву для себе тему. Лекції авторські, читаються завідувачкою Оленою Бірюліною та провідною науковою співробітницею Вікторією Білик.

Низка лекцій присвячена життю і діяльності відомих членів Луцького Хрестовоздвиженського братства. Їх читає Олена Бірюліна. Наприклад, великою популярністю користується лекція «Поезії Данила Братковського на тлі епохи», яка читається до Дня пам'яті мч. Данила Братковського (+26 XI 1702 р.). Пан Даніель Братковський, королівський секретар, учасник посполитого рушення у війні з турками 1672 р., був автором сатиричних барокових віршів, які у 1697 р. вийшли окремою збіркою в Кракові. Потім він переїхав до Луцька, де став членом Братства і провадив активну діяльність, турбувався про збереження і захист прав православних, навіть кликав до Луцька на допомогу в цій справі козаків, за що й був засуджений та страчений, а в теперішній час за свою жертвовність канонізований.

Життю та діяльності нашої землячки, уродженки Затурець, фундаторки не лише Луцького, але й Київського братства і колегіуму при ньому, присвячена лекція «Фундаторська діяльність і особиста доля Галшки Гулевичівни» (змінений її варіант «Приєднана до лику святих. Галшка Гулевичівна (1575/77 – 1642), волинська добродійниця, луцька братчиця»). Про неї багато пишуть. В сучасному українському просторі цю жінку величають легендою української добродійності, видатною меценаткою, знатною киянкою, матір'ю Києво-Могилянської колегії, називають навіть політичною діячкою, видають на її честь пам'ятні монети України. 22 листопада 2021 р. на синоді ПЦУ діячку приєднали

---

³⁰ Білик Вікторія, Бірюліна Олена. Найкращий кримський подарунок Україні: виставковий проєкт Музею історії Луцького братства з нагоди 150-річного ювілею А. Ю. Кримського. *Агатагел Кримський і Волинь*; упоряд.: П. С. Олешко, Н. М. Кот, А. М. Силук. Луцьк: Волинський ІІПО, 2021. С. 105–110.

³¹Види Волинських міст в оригінальних акварелях XIX ст. URL: <https://www.facebook.com/lutskbrotherhoodmuseum/photos/a.309241716444606/62840862786124>

до лику святих. З розповіді відома меценатка постає не картонною ідеальною постаттю, до того ще й канонізованою, а цілком живою жінкою. Її сім'я, оточення, місце народження і проживання (Несвіч, Затурці, Жидичин, Луцьк...) – усе таке знайоме, усе таке близьке, усе таке цікаве і захоплююче.

Також популярністю у бажаючих знати свою історію користується лекція «Заклади опіки і милосердя в Луцьку у модерну добу: шпиталь святого Лазаря та його фундатор канонік Балтазар Тишка». Лекційний матеріал збудований на порівнянні діяльності кількох луцьких давніх шпиталів.

Так само як і екскурсії, науковці проводять лекції й на інші теми.

До Дня української писемності щорічно і в музеї, і на виїзді (у навчальних закладах різного типу та рівня) проводиться лекція «Волинська рукописна спадщина» або «Рукописна традиція на Волині», де присутні можуть ознайомитись із традиціями написання рукописних книг. Причому, такі лекції зазвичай супроводжуються невеликими пересувними виставками, на яких можна побачити рукописи та стародавні документи з колекції Волинського краєзнавчого музею, тобто в напевно власноручно доторкнутися до історії.

Метою лекції «Луцький з'їзд монархів 1429 р.» є висвітлення зустрічі правителів Центральної і Східної Європи, котрі прибули до Луцька домовлятися про спільний підхід до внутрішніх і зовнішніх загроз та викликів. Подібний форум вперше проводився на Русі, – у одному з тогочасних її центрів – в місті Луцьку. Отже, під час лекції визначаємо роль Луцька в добу Великого князівства Литви і Русі, обговорюємо підготовку і перебіг січневого з'їзду 1429 р., склад і чисельність делегацій, пов'язану зі з'їздом проблематику коронації великого литовського князя Вітовта. Звісно ж звертаємо увагу на побут і розваги європейських гостей та місцевого люду.

Лекція «Луцька війна 1431 р.» З яких причин влітку 1431 р. під стінами Луцького замку вибухнула війна? Хто захищав луцьку фортецю і став її героєм? Чи знають про нього сучасні лучани? Яку стратегію в тогочасному польсько-литовському конфлікті обрала руська (українська) еліта? Чи є потреба нам знати про цей період української історії? Хронологічно лекція висвітлює події після приходу до влади у Великому князівстві Литви і Русі князя Свидригайла Ольгердовича, реакцію на його інтронізацію польської сторони, причини назрівання Громадянської війни в литовсько-руській державі. Головними акцентами все ж є події в Луцьку: збройний конфлікт липня-серпня 1431 р. під стінами Луцького замку, дислокація та пересування військ супротивників, перебіг облогової війни, стан руйнації міської інфраструктури.

Щорічно проводиться традиційний грудневий лекторій про луцький геральдичний символ «Святий Миколай на гербі Луцька». Учасники лекторію розбирались, чому єпископ Миколай Мирлікійський самовіддано допомагав нужденним і відстоював такі християнські цінності, як альтруїзм і милосердя, та ким і у який час створювались житійні повісті про святого і коли вони дістались Русі. Основним завданням лекції є розбір агіографічної символіки Миколая Мирлікійського на міській печаті Луцька XVI–XVII ст. Наприклад, у чому іконографія святого збігається із західною церковною традицією, а що у ній виразне від традицій Східної Церкви. Уже зауважено, що Луцький Миколай рідше схожий на «побратимів» у гербах торгових міст Європи³².

Є лекції, які базуються на великій джерельній базі, створені на основі інформації з давніх документів, але, разом з тим, мають теми, які можуть зацікавити багатьох, особливо молодь. До таких відноситься лекція «Легенда про Мазепу. (Про чари кохання та інші містифікації в біографії гетьмана)». «Легенда про Мазепу» – широко популяризована та міфологізована історія про романтичні пригоди молодого Івана Мазепи на Волині. На лекції, за допомогою актових джерел та літературних творів, авторка Олена Бірюліна, з'ясовує, які історичні події та явища спричинились до створення легенди. Розглянемо версії про час та обставини перебування Івана Мазепи на Волині, його місцеву родину. В основі теми лежить розповідь про повсякдення волинської шляхти останніх десятиліть XVII ст. Тут є місце для розмови про масткові суперечки, збройні наїзди, елементи побуту та розваг місцевого люду. Також про романтичні стосунки, кохання («кохання») та підозри в чаклунстві – про це зберігся особливий документ.

«Габрієля Запольських з Корвін-Піотровських: Жорж Санд зі слов'янських земель». Уроджена в Підгайцях біля Луцька польська літераторка Габрієля Запольська (30 III 1857 – 21 XII 1921) відома ще як театральна діячка, і навіть як журналістка та сценаристка. Але найбільш цінують її за драматургічний геній та неординарну модерну особистість. Порівняння драматургині Запольської з французькою феміністкою Жорж Санд належить польсько-французькому письменнику Станіславу Жевуському. Чи мав він рацію? Коли і в який спосіб Волинь стає батьківщиною для семи поколінь роду Корвін-Піотровських, і ким вважала себе його представниця Марія-Габрієля-Стефанія, відома під літературним псевдонімом Габрієля Запольська? За яких обставин сім'я

---

³²Чому на гербі Луцька святий Миколай, або Про град Лучеськ в літописних подіях 1257 року. *Волинські новини*. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/sekrety-heraldyky-chomu-na-herbi-lutska-sviatyy-mykolay>

Габріелі познайомилась з Юзефом Ігнатієм Крашевським та Петром Антоновичем Косачем? Чому в метриці місцем народження драматургині названі Підгайці, а на гробівці на Личаківському цвинтарі у Львові заповідала вказати, що народилася у Ківерцях (сучасному Прилуцькому)? Про все це на лекції розповідає завідувачка музею³³.

Зустрічі на заявлені теми відбувається у стінах музею регулярно і адаптуються під різні вікові категорії. Таке широке тематичне коло лекцій про минувшину нашого міста і не тільки його, можливе завдяки наполегливій багаторічній дослідницькій роботі завідувачки музею Олени Бірюліної, яка з люб'язно ділиться роздобутою інформацією і своїми знаннями з усіма охочими.

Низка лекцій розроблена і читається науковою співробітницею музею Вікторією Білик. Зокрема, увазі зацікавлених пропонується цікава історія про становлення і розвиток мережі освітніх закладів у Луцьку від середини XIX ст.. і до початку Великої війни. Цій темі присвячений цикл лекцій «Хто знання має, той мур ламає: історія українських закладів освіти в Луцьку», на яких мова йде про політику царату в освітній сфері, причини, які спонукали владу дбати про відкриття навчальних закладах по всіх містах імперії, і в Луцьку зокрема. Розглядається соціальний склад міста та визначається його вплив на відкриття тих чи інших навчальних закладів. Лекторка прослідковує тривалу в часі історію організації, становлення та розвитку чоловічої прогімназії, яка згодом стала гімназією, а в часи національних змагань діяла в Луцьку як Українська гімназію. Звертається увага й на інші навчальні заклади – жіночу гімназію, робітниче училище, різні курси, школи національний меншин тощо³⁴.

У скрутні часи кожна людина шукає підтримки і розради. Хтось занурюється у діяльність, хтось знаходить втіху у молитві. Серед віруючих звучить і така думка: у нас воює дві армії – наші славні ЗСУ і молитовна армія. Водночас воцерковлена громадськість переживає непростий час змін. Музей пропонує історичну тему про трагічну сторінку з життя Греко-католицької церкви, яка на початку XIX ст. опинилась на межі зникнення. Вона постала ще у кінці XVI ст. і як одна з українських церков пройшла свій тернистий шлях, – була та лишається на варті української духовної культури. Усі бажаючі можуть почути історію церкви на лекції «В лещатах царизму: Греко-уніатська церква на Волині і в Луцьку в I третині XIX ст..».

---

³³ Габрієля Запольських з Корвін-Піотровських: Жорж Санд зі слов'янських земель. URL: <https://www.facebook.com/events/>

³⁴ Хто знання має, той мур ламає: історія українських закладів освіти в Луцьку. URL: <https://www.facebook.com/permalink.php...>

Також В. Білик підготовлені і читаються лекції про видатних постатей нашого краю. Про таланти відомого вченого, уродженця міста Володимира-Волинського Агатангела Юхимовича до вивчення мов, про його історичні праці, художні твори, можна ознайомитись на лекції «Найкращий кримський подарунок Україні. Агатангел Кримський». Перед слухачами постає цікавий портрет хлопчини, який попри проблеми зі здоров'ям, прагнув до науки. Перед слухачами постає образ молодого юнака, який попри російськомовне середовище, навчання і початок наукової кар'єри у Москві, обирає Україну. Перед слухачами постає людина, яка попри те, що не мала в жилах краплини української крові, ідентифікувала себе українцем, українським націоналістом. Перед слухачами постає Вчений, який попри складні умови життя, тиск і загрозу з боку радянської влади до кінця днів був відданий і вірний своїй праці, своїм ідеям і переконанням.

Наближена до попередньої за тематикою лекція «Леся Українка і Агатангел Кримський». Два генії. Дві легенди. Дві неймовірно потужні українські постаті, уродженці Волині. Про них можна багато розповідати безкінечно, і завжди знайдуться нові теми чи сюжети. Історія взаємин видатної поетеси та вченого-сходознавця завжди викликала жвавий інтерес. Їхнє знайомство та нетривала дружба сповнені емоційності, загадковості, багато у чому залишаються завісою. Все це й породило низку міфів, які подекуди підігріваються штучно. То як же познайомилися Леся Українка та Агатангел Кримський. Де і коли вони зустрічалися. Якими були ці зустрічі. Які спільні інтереси поєднували вченого і поетесу. Агатангел Кримський був для Лариси Косач лише «шанованим побратимом» чи кимось більшим? А ким була для нього вона? Лекторка разом із слухачами намагається розібратися у цих питаннях, привідкриваючи завісу таємничості³⁵.

Ще одна унікальна постать – В'ячеслав Липинський, уродженець Затурець, історик, політик, ідеолог консерватизму. У музеї увазі відвідувачів пропонується лекція «Поцілований Богом у саме серце: В'ячеслав Липинський» Охочі можуть познайомитись зі шляхетським родоводом відомого земляка, почути цікаві оповідки з життя родини в маєтку у Затурцях. Не залишать байдужими оповіді про участь Липинського у державотворчих процесах – його співпраця з Центральною Радою, Гетьманатом Павла Скоропадського та Директорією Володимира Винниченка. Зацікавленість викличуть

---

³⁵ Леся Українка і Агатангел Кримський . URL: <https://www.facebook.com/events/420016576993101/?ref=newsfee>

роздуми про наукову діяльність В'ячеслава Казимировича. Змусять задуматися факти про його трагічну особисту життєву дорогу³⁶.

Зауважимо, що зустрічі на усі ці теми відбуваються не лише в стінах музею, науковці також на запрошення читають гостьові лекції у різних закладах.

З метою зацікавлення відвідувачів у музеї також проводяться зустрічі на різну тематику із запрошеними лекторами. Так нашими гостями були відомий краєзнавець, дослідник луцької минувшини Олександр Котис³⁷, який ділився своїми знаннями про луцького архітектора Олександра Тимошенка, члена Луцького братства кінця XIX – початку XX ст., доктор історичних наук Олег Разиграєв³⁸, який розповідав про наш край у роки Великої війни, колеги з музею Волинської ікони, які знайомили присутніх з іконописом члена Луцького братства на початку XVIII ст. ігумена братського монастиря Йова Кондзелевича³⁹ тощо.

Зауважимо, що усі лекції, тематичні вечори і зустрічі завжди супроводжуються презентаціями, демонстрацією (де це можливо) оригінальних документів, речей тощо, аби унаочнити розповідь і зробити її цікавішою та доступнішою для слухача.

Важливою категорією відвідувачів Музею історії Луцького братства є діти. Ці відвідувачі потребують особливої уваги, особливого підходу. Завдання музейних працівників так організувати для дітей той чи інший захід, аби вони зацікавились і захотіли ще раз прийти до музею зважаючи на реалії сьогодення, музейники мусять не лише пропагувати нашу історію та культуру, але й дбати про психологічний та моральний стан людей. Особливе це стосується дітей, оскільки їхній психо-емоційний стан ще не стабільний. Крім того, саме у дитячому віці закладаються основні цінності, які згодом визначатимуть їхню поведінку в соціумі. Зважаючи на жорстокі реалії сучасного світу, маємо завдання сприяти гармонійному розвитку наших дітей, формуванню у них таких якостей характеру, як доброта, співчуття, милосердя, любов.

Сучасне підростаюче покоління у порівнянні навіть із дітьми початку XXI ст. має значно більше можливостей для пізнання навколишнього

---

³⁶ У Луцьку говоритимуть про родинне коло В'ячеслава Липинського. *Район. Історія*. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/520523-u-lutsku-govoritimut-pro-rodinne-kolo-vyacheslava-lipinskogo>

³⁷ У Луцьку розповідатимуть історію міста: гроші підуть на підтримку ЗСУ. *Конкурент*.

URL: <https://konkurent.ua/publication/93612/u-lutsku-rozpovidatimut-istoriu-mista-groschi-pidut-na-pidtrimku-zsu>

³⁸ У Луцьку відбудеться лекція Олега Разиграєва. *Район. Історія*. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/521675-u-lutsku-vidbudetsya-lektsiya-olega-razigrayeva>

³⁹ Іконописець Йов Кондзелевич: духовна зрілість і мистецька розкіш. URL: <https://www.facebook.com/events/1187559818824037/?ref=newsfeed>

світу, а, відтак, й більш вибагливе. Деякий час тому, коли в умовах пандемії вже були дозволені відвідування музеїв, постало питання про організацію для наших наймолодших відвідувачів цікавого заходу, відвідини якого сприяли б як вихованню і навчанню, так і цікавому та веселому дозвіллю хлопчиків і дівчаток. Виникла ідея розробити та провести інтерактивну екскурсію «Урок доброти у Луцькому братстві Милосердя». Тема не випадкова, адже, як відомо, Луцьке православне Хрестовоздвиженське братство створювалося саме як Братство милосердя. А добро, милосердя, любов – найважливіші людські чесноти, те, що найбільше, попри думки скептиків, цінується в усі часи. Це саме те, чого по особливому сьогодні потребуємо ми. Діяльність Луцького братства є прикладом доброти та жертвості. Апробація цієї інтерактивної екскурсії кілька разів переносилася через особливості воєнного стану, але все таки відбулася взимку 2023 р. Тоді на «Урок доброти» завітали вихованці недільної школи при церкві «Дім Євангелія» (Кірха). Зустріч ми розпочали із пізнання мудрості Скриньки Милосердя – із скарбнички діти діставали записки із українськими прислів'ями та висловами з Біблії про любов і добро та зачитували їх, а хтось цитував по пам'яті. Хлопчики і дівчатка почули трагічну історію про пожежу, яка знищила значну частину міста, в тому числі і єдиний Руський шпиталь, довідалися, як створювалося братство, як воно було організоване, познайомилися із словесними та уявними портретами братчиків, які були найбільшими благодійниками та меценатами. Діти дізналися, що таке шпиталь, які функції він виконував, як і кому надавали допомогу, хто мав право лікувати. Вони змогли роздивитися певні медичні інструменти, представлені у експозиції музею, потримати у руках посуд, яким свого часу могли користуватися як ченці братського монастиря, так і люди, якими вони опікувалися. Особливо до душі нашим відвідувачам припала розповідь про першу луцьку демократичну школу, про обов'язки вчителів і правила навчання і права учнів. Вразила дітей інформація про те, що у ті далекі часи для навчання дуже часто використовували богослужбові книги (діти, затамувавши погляд, розглядали «Требник» Петра Могили (сучасне перевидання) і не могли ніяк усвідомити, як по такій книзі можна було навчитися читати)⁴⁰.

Такі заходи, де відвідувачі задіяні, мають можливість покористуватися давніми речами тощо є надзвичайно ефективними з точки зору зацікавлення історією. Тому у музеї також практикується проведення майстер-класів. Зокрема і пропонується інтерактивна екскурсія завершується майстер-класом, на якому дітки вправляються у

---

⁴⁰ Білик Вікторія. Урок доброти. Музей історії Луцького братства для дітей молодшого шкільного віку. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб.: Вип. 13. Луцьк. 2023. С. 106-109.

написанні «добрих слів», а також своїх імен та прізвищ староукраїнською мовою. При цьому юні писарі використовують прописи з абеткою, розробленою для рукописання шрифтовим дизайнером і каліграфом Кирилом Ткачовим⁴¹ з музейних волинських рукописів XVII ст. Океан позитивних емоцій у відвідувачів і музейників. Про вдало обраний формат зустрічі із школярами засвідчили емоційні слова одного хлопчика: «Ваш музей такий класний! Я хочу прийти сюди ще раз!». Отже, цілі досягнуті. Музейники зацікавили.

Враховуючи сучасні реалії, рівень інформаційного забезпечення, широкі можливості для пошуку потрібної інформації і здобування знань, а також розуміючи потребу у популяризації нашої історії і демонстрації її без міфів, музеї виробляють нові методи і форми комунікації з відвідувачами. Слідуючи новим тенденціям, музеї позиціонуються у новій для себе якості – як простори публічної історії. Вдалим прикладом цього є діяльність Музею історії Луцького братства – відділу Волинського краєзнавчого музею, працівники якого, не зважаючи на певні обмеження, зуміли організувати та налагодити різні форми роботи з відвідувачами аби зацікавити їх. Для музейних працівників важливим є те, що ми знайомимо різні категорії відвідувачів – від маленьких дошкільнят до людей у поважному віці – з нашою історією, сприяємо їхньому естетичному вихованню, певною мірою проводимо їхнє емоційне розвантаження, зацікавлюємо і спонукуємо ще і ще повертатися до нас.

У представленому дослідженні музеї розглядаються як простір публічної історії. Автором показана історія формування мережі музейних закладів Волинської області за час української незалежності (з кінця 1990-х рр.), розглянуті основні види та методи роботи музеїв із різними віковими та соціальними категоріями відвідувачів. На прикладі діяльності одного із відділів Волинського краєзнавчого музею – Музею історії Луцького братства показано роль музейних установ у поширенні знань з історії серед різних категорій населення, з'ясовано, охарактеризовано та проаналізовано різні форми організації науково-просвітницької роботи установи – виставкова робота, екскурсії, публічні лекції, науково-освітні заходи тощо.

---

⁴¹ Лучани вчитимуться писати по-луцьки. Луцьке історичне рукописання. Візія майстра каліграфії Кирила Ткачова. *Таблойд Волині*. URL: <https://volyn.tabloyid.com/layf/luchany-vchytymutsya-pysaty-po-lucky>

Література

1. Hunt Lynn. History: Why It Matters. Review by Glassberg David. The Public Historian, vol. 41, no. 4, 2019, pp. 127–129. URL: <https://www.jstor.org/stable/26908894>. (Дата звернення 19.10.2023).
2. Raphael Samuel History Centre. URL: <https://web.archive.org/web/20091123082914/http://www.uel.ac.uk/hss/research/raphael-samuel.htm#history> (Дата звернення: 18.10.2023).
3. Баран Г. Відкрили музей Липинського. Віче. 2011. 24–31 серп. С. 16.
4. Білик Вікторія, Бірюліна Олена. Найкращий кримський подарунок Україні: виставковий проєкт Музею історії Луцького братства з нагоди 150-річного ювілею А. Ю. Кримського. Агатангел Кримський і Волинь; упоряд.: П. С. Олешко, Н. М. Кот, А. М. Силук. Луцьк: Волинський ІІПО, 2021. С. 105–110.
5. Білик Вікторія. Урок доброти. Музей історії Луцького братства для дітей молодшого шкільного віку. Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 13. Луцьк. 2023. С. 106–109.
6. Бондарчук Андрій. Відроджене Луцьке Хрестовоздвиженське братство та його діяльність в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Луцьке Хрестовоздвиженське братство – інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі. Науковий збірник. 2017. С. 333.
7. Бондарчук Андрій. Музей історії Луцького братства: наймолодший і єдиний в Україні. Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014.
8. Браїлян Єгор. Публічна історія – це пояснення або презентація історичних знань більш зрозумілими засобами. Дзеркало тижня. URL: https://zn.ua/ukr/HISTORY/publiczna-istoriya-v-ukrayini-u-poshukah-konsensusu-286324_.html (Дата звернення: 19.10.2023).
9. Вигоднік Ангеліна, Василевська Світлана. Маркетингова діяльність Музею Волинської ікони. Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 27.
10. Види Волинських міст в оригінальних акварелях ХІХ ст. URL: <https://www.facebook.com/lutskbrotherhoodmuseum/photos/a.309241716444606/62840862786124>
11. Волинський краєзнавчий музей. URL: <http://volyn-kray-mus.at.ua/index/0-2>.
12. Габрієля Запольських з Корвін-Піотровських: Жорж Санд зі слов'янських земель. URL: <https://www.facebook.com/events/>
13. Дмитро Зінько. Культурно-історичні передумови та етапи становлення Волинського музею в м. Луцьку. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». 2015. Вип. 24. 2014. С. 50–51.

14. Дмитрук В. Вибрані часом (красназавці Волині 20-30 рр. ХХ ст.). Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск II. Луцьк. 1999. С. 59-62.

15. Іконописець Йов Кондзелевич: духовна зрілість і мистецька розкіш. URL: <https://www.facebook.com/events/1187559818824037/?ref=newsfeed>

16. Кінд-Войтюк. Н. Польське товариство приятелів науки Волинського краєзнавчого музею – центр наукових досліджень у 1935-1939 рр. Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 84–85.

17. Колодяжненський літературно меморіальний музей Лесі Українки – філіал Волинського краєзнавчого музею. URL: <http://volyn-kraj>

18. Лазуркевич Софія. Що таке «публічна історія»? The Ukrainians. 2016. URL: <https://theukrainians.org/shho-take-publiczna-istoriya/> (Дата звернення: 23.10.2023).

19. Леся Українка і Агатангел Кримський. URL: <https://www.facebook.com/events/420016576993101/?ref=newsfeed>

20. Лучан запрошують на вуличну екскурсію магдабурзьким містом. Волинь Post. URL: <https://www.volynpost.com/news/tag/misto-v-murah>

21. Музей історії Луцького братства, відділ Волинського краєзнавчого музею. URL: <https://www.facebook.com/lutskbrotherhoodmuseum/>

22. Наталія Пушкар, Ілона Несторук. П'ять етапів музейної історії: колекції, хранителі, будинки. Волинський музей. Історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 5. Луцьк. 2014. С. 175.

23. Олицький замок передали на баланс Волинського краєзнавчого музею. Волинь online.1.07.2021. URL: <https://volynonline.com/olyczkyj-zamok-peredaly-na-balans-volynskogo-krajeznavchogo-muzeju/>

24. Перелік експонатів, що передаються з фондів Київського літературно-меморіального музею Лесі Українки Колодяжненському літературно-меморіальному музею Лесі Українки. Державний архів Волинської області. Ф. Р-2083, оп. 1, спр. 198. Арк. 2.

25. Постанова виконкому обласної ради депутатів трудящих «Про відкриття Волинського державного історико-краєзнавчого музею». 1944 р. Державний архів Волинської області. Ф. Р-2083, оп. 1, спр. 4а. Арк. 1.

26. У Луцьку відбудеться лекція Олега Разиграєва. Район. Історія. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/521675-u-lutsku-vidbudetsya-lektsiya-olega-razigraeva>

27. У Луцьку говоритимуть про родинне коло В'ячеслава Липинського. Район. Історія. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/520523-u-lutsku-govoritimut-pro-rodinne-kolo-vyacheslava-lipinskogo>

28. У Луцьку розповідатимуть історію міста: гроші підуть на підтримку ЗСУ. Конкурент. URL: <https://konkurent.ua/publication/93612/u-lutsku-rozprovidatimut-istoriu-mista-groshi-pidut-na-pidtrimku-zsu>

29. Хто знання має, той мур ламає: історія українських закладів освіти в Луцьку. URL: <https://www.facebook.com/permalink.php...>

30. Художній музей – відділ Волинського краєзнавчого музею. URL: <https://open.lutsk.ua/mistse/hudozhnij-muzej-viddil-volynskogo-kraeznavchogo-muzeyu/>

31. Чому на гербі Луцька святий Миколай, або Про град Лучеськ в літописних подіях 1257 року. Волинські новини. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/sekrety-heraldyky-chomu-na-herbi-lutska-sviatyy-mykolay>

32. Лучани вчитимуться писати по-луцьки. Луцьке історичне рукописання. Візія майстра каліграфії Кирила Ткачова. Таблоїд Волині. URL: <https://volyn.tabloyid.com/layf/luchany-vchytymutsya-pysaty-po-lucky>

Information about the author:

Bilyk Viktoriia Andriivna,

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of World History

Lesya Ukrainka Volyn National University

13, Voli square, Lutsk, 43025, Ukraine